

УДК 346

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ОПОСЕРЕДКУВАННЯ СУБІНСТИТУТУ САМОКОНТРОЛЮ У СФЕРІ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Солодченко С.В., аспірант
кафедри господарського права
Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля

У статті викладено результати авторського підходу до нормативно-правового опосередкування самоконтролю у сфері господарювання. Спроби опосередкування на офіційному рівні (законопроекти про саморегульовані організації) вказують на намір закріпити лише одну частину вимог до самоконтролю у сфері господарювання (це вимоги до контролю саморегульованих організацій). Але самоконтроль у сфері господарювання має ще й другу частину – безпосередній контроль своєї діяльності з боку підприємства. Термін «самоконтроль у сфері господарювання» вміщує обидва види недержавного контролю і є узагальнюючим відносно них. Висловлено численні критичні зауваження щодо половинчастого підходу до розв'язання правових проблем реалізації режиму самоконтролю.

Ключові слова: концептуальний підхід, опосередкування відносин самоконтролю, контроль з боку саморегульованих організацій, безпосередній самоконтроль з боку підприємства.

В статті изложены результаты авторского подхода к нормативно-правовому опосредованию самоконтроля в сфере хозяйствования. Попытки опосредования на официальном уровне (законопроекты о саморегулируемых организациях) указывают на намерение закрепить лишь одну часть требований к самоконтролю в сфере хозяйствования (это требования к контролю саморегулируемых организаций). Но самоконтроль в сфере хозяйствования имеет еще и вторую часть – непосредственный контроль своей деятельности со стороны предприятия. Термин «самоконтроль в сфере хозяйствования» содержит оба вида негосударственного контроля и является обобщающим по отношению к ним. Высказаны многочисленные критические замечания относительно половинчатого подхода к решению правовых проблем реализации режима самоконтроля.

Ключевые слова: концептуальный подход, опосредование отношений самоконтроля, контроль со стороны саморегулируемых организаций, непосредственный самоконтроль со стороны предприятия.

Solodchenko S.V. LEGAL MEDIATION IS A SET OF RULES OF SELF-CONTROL IN THE ECONOMIC SPHERE

The article presents the results of the author's approach to the regulatory and legal mediation of self-control in the economic sphere. The attempts of mediation at the official level (self-regulatory organizations bills) point out the intention to fix only one part of the requirements for self-control in the economic sphere (these are the demands for the control of self-regulatory organizations). But self-control in the economic sphere has also the second part – the direct control of its activities by the company. The term «self-control in the economic sphere» contains both kinds of non-state control and is generalizing towards them. The article expresses numerous criticisms of the piecemeal approach to solving legal problems of self-control regime implementation.

Key words: conceptual approach, mediated relations of self-control, control by self-regulatory organizations, direct self-control by the enterprise.

Постановка проблеми. Науковці та фахівці, які займаються практикою господарювання, сподіваються, що подальший розвиток і вдосконалення системи саморегулювання господарських відносин в Україні звільнить органи державної влади від необхідності здійснення тотального контролю за діяльністю підприємців та дозволить зняти корупційне навантаження на бізнес. Такі справедливі очікування потребують підсилення позицій самоконтролю як підприємств, так і саморегульованих організацій у сфері господарювання. Підсиленню позицій сприяє нормативно-правове опосередкування субінституту самоконтролю у зазначеній сфері. За проблематикою нормативно-правового опосередкування субінституту самоконтролю у сфері господарювання, змістовними складовими якого є самоконтроль підприємств та контроль, який здійснюють саморегульовані організації, відсутні спеціальні комплексні правові дослідження. Водночас з'явилась тенденція деталізації правового розуміння контролю, який

здійснюють саморегульовані організації. Вона простежується на офіційному рівні і має вираз доопрацювання двох законопроектів про саморегульовані організації.

За відсутності у науковців єдиного погляду на визначення моделі саморегулювання в нашій країні, було розроблено п'ять проектів закону, які визнані недосконалими представниками вітчизняного бізнесу. Але у Верховній Раді України шостого скликання все ж таки було зареєстровано чотири законопроекти, які зачіпають питання саморегулювання, два з яких не пройшли подальшу процедуру проходження.

Але справедливо відмежований самоконтроль підприємств від контролю саморегульованих організацій залишається поза увагою законодавця, що не можна визнати правильним, передусім з причини інтеграції його результатів із результатами державного контролю, неефективність якого навіть не оспорується.

Актуальність аналізу функцій контролю у сфері господарювання спеціалізованого ор-

гану саморегульованої організації та збереження наступності підходів до правової регламентації самоконтролю підприємств та інших організацій за своєю господарською діяльністю підтверджено спробами опосередкування на офіційному рівні сучасних вимог до однієї з частин самоконтролю у сфері господарювання – контролю з боку саморегульованих організацій за діяльністю підприємців.

Ступінь розробленості проблеми. Фундаментом для обґрунтування необхідності належного нормативно-правового опосередкування самоконтролю підприємств та контролю саморегульованих організацій послужили: монографія О.П. Віхрова «Організаційно-господарські правовідносини», дисертація О.П. Подцерковного «Грошові зобов'язання учасників господарських відносин», стаття Д.В. Задихайла «Право на підприємницьку діяльність у системі відносин правового господарського порядку», стаття В.С. Щербини «Поняття та зміст правового режиму майна суб'єктів господарювання» та науково-практичний коментар Господарського кодексу України, монографія І.М. Кравець, дисертація О.С. Орлової «Правове регулювання бухгалтерського обліку та фінансової звітності суб'єктів господарювання», стаття К. Глаз «Саморегулювання і інститут саморегульованих організацій в Україні» та інші наукові праці.

Аналіз результатів наукових досліджень І.М. Кравець дозволяє дійти висновку, що нею опосередковано започатковано створення теоретичного підґрунтя для розв'язання зазначеної проблеми самоконтролю. Регулювання господарської діяльності розглядається нею як встановлення уповноваженими законом суб'єктами умов здійснення господарської діяльності господарськими організаціями всіх форм власності та індивідуальними підприємцями (громадянами, іноземцями, особами без громадянства, зареєстрованими у встановленому законом порядку як суб'єкти підприємницької діяльності) з метою гарантування свободи підприємництва, обмеження монополізму і захисту економічної конкуренції з одночасним здійсненням контролю за дотриманням встановлених правил, норм і застосування відповідальності за їх порушення [1, с. 40].

На перспективу розвитку функцій самоконтролю доцільно розраховувати, виходячи з того, що Д.В. Задихайло пропонує розглядати підприємницьку діяльність «як основний інститут ринкового саморегулювання. Саме в його межах відбувається організація виробництва товарів та послуг, що урівноважують попит та споживання на прийнятному для суспільства рівні. У цьому сенсі право на підприємницьку діяльність є системоутворюючим елементом усього комплексу відносин у ринковій економіці і має розглядатися як у «вертикальному», так і «горизонтальному» системно-структурному контексті системи права та системи законодавства» [2, с. 114]. Тому потребує додаткового наукового обґрунтування розгляд самоконтролю у сфері господарювання субінституту інституту ринкового саморегулювання. Обґрунтування необхідності законодавчого забезпечення самоконтролю у сфері господарювання та

аргументація правової інституціоналізації відносно самоконтролю є не виділеною раніше частиною загальної проблеми регулювання господарської діяльності.

Мета статті – обґрунтування значення та доцільності виокремлення субінституту самоконтролю у сфері господарювання та необхідності його належного нормативно-правового опосередкування.

Виклад основного матеріалу. Здатність до юридичного опосередкування внутрішньогосподарського контролю за здійсненням облікових операцій була доведена О.С. Орловою в дисертації «Правове регулювання бухгалтерського обліку та фінансової звітності суб'єктів господарювання» [3]. Значимість її пропозицій стосовно нормативного закріплення принципів бухгалтерського обліку обумовлена тим, що «облік має не лише визначати, як ведеться господарство, а й підказувати, що треба зробити, щоб воно велося ефективно і рентабельно. Господарська діяльність в умовах ринку, жорсткої конкуренції, вирішення проблеми виживання для кожного конкретного суб'єкта господарювання потребує посилення уваги до обліку та його правового забезпечення, контролю і наступного економічного аналізу господарської діяльності» [3, с. 12]. Закріплення принципів здійснення самоконтролю такого предмету, як фінансово-господарська діяльність, заслуговує на підтримку тому, що сприяє опосередкуванню процедур та операцій щодо його здійснення.

Американський дослідник Дж. Боддевін був прихильником виокремлення самоконтролю організацій, але даючи йому визначення, він мав на увазі лише поняття самоконтролю за рекламною діяльністю. Так, за його баченням, під самоконтролем слід розуміти внутрішню цензуру організацій, які діють у сфері реклами, засновану на моральних принципах, етичних уявленнях про припустиме і пристойне, власних інтересах, можливому застосуванню правових санкцій [4, с. 130].

Правова компонента у його визначенні присутня лише у фрагменті, де йдеться про можливе застосування правових санкцій. Розвинути запропоноване положення доцільно у напрямку передбачення у господарському законодавстві можливості звільнення від господарської відповідальності сторін, що відновили правовий порядок опосередкування власних відносин самоконтролю.

Натомість в цілому запозичення такого усіченого підходу до визначення самоконтролю організацій, тобто без правового опосередкування предмета самоконтролю, прав та обов'язків суб'єкта самоконтролю, наслідків та ін., не представляється доцільним. Навпаки, існують вагомі аргументи для нормативно-правового опосередкування субінституту самоконтролю у сфері господарювання.

Так, Д.В. Задихайло висуває важливу проблему виявлення правових факторів зниження загальної ефективності ст. 42 Конституції України про право на підприємницьку діяльність.

Адже згідно із цитованим ним визначенням правового господарського порядку пра-

во на підприємницьку діяльність є не тільки елементом ринкового саморегулювання економічних відносин (хоча і базовим), але і знаходиться в системі відносин державного регулювання макроекономічних процесів, що за своїм впливом значною частиною обмежує дію принципу свободи підприємницької діяльності і, таким чином, суттєво впливає на кінцеву конфігурацію змісту підприємництва [4, с. 117].

Вказане обмеження носить об'єктивний характер. Але на реалізацію принципу свободи підприємництва також негативно впливає тиск державних контролюючих органів, який спричиняє корупційне навантаження на бізнес. Це – обмеження суб'єктивного характеру, і воно може бути усунуто за допомогою вдосконалення самоконтролю у сфері господарювання.

Вимоги та інші істотні елементи поняття самоконтролю підприємств/ організації покликані, насамперед, забезпечувати пріоритет прав і свобод, законних інтересів підприємців, у тому числі й у відносинах із органами публічної влади всіх рівнів.

Пошук оптимального варіанту співвідношення державного контролю із самоконтролем та контролем саморегулювальних організацій в окремих сферах господарювання не є новою проблемою для вітчизняної правової науки і практики законотворення. У межах такого пошуку було б логічним вивчення доцільності комплексного нормативно-правового опосередкування самоконтролю у сфері господарювання.

Вимога застосування системного підходу до розв'язання зазначеної проблеми змушує звернутися до теоретичного підґрунтя, напрацьованого О.П. Подцерковним стосовно стилю господарсько-правової спеціалізації у регулюванні грошових зобов'язань, висновку про стиль господарсько-правової спеціалізації як сукупності господарсько-правових прийомів у визначенні особливостей зобов'язань, які ґрунтуються на чіткій уяві про межі застосування загальних та спеціальних норм, наявність професійно-орієнтованих елементів, спрямованість на утвердження суспільного господарського порядку, відображення важелів перехідної моделі економічного розвитку, внутрішню логіку та традиції господарського регулювання [5, с. 28].

Змістовна інтерпретація смислу цього висновку дозволяє просунути в одержанні нового знання щодо потенціалу Господарського кодексу у сприянні забезпеченню оптимального сполучення економічної свободи суб'єктів господарювання із самоуправлінням, саморегулюванням, самоконтролем.

Сучасний етап розвитку наукових підходів до регулювання господарської діяльності в Україні супроводжується новою ініціативою І.М. Кравець щодо сучасних господарських систем.

«Сучасні господарські системи створюються для забезпечення ефективної організації господарської діяльності суб'єктів господарювання через вдосконалення: (1) управління господарською діяльністю та (2) регулювання господарської діяльності як форм здійснення

організації такої діяльності» [6, с. 110]. Такий підхід є співзвучним наміру нормативно-правового опосередкування самоконтролю у сфері господарювання.

Ще одним аргументом на користь нормативно-правового опосередкування самоконтролю є аналіз, проведений дослідницею К. Глаз. Вона звертає увагу як на негативні фактори («фіктивні фірми», неякісні товари та послуги), що свідчать про необхідність встановлення чітких правил регулювання та контролю, що забезпечують розвиток приватного підприємництва в цивілізованих формах, так і на позитивні: поступальний розвиток ринкової економіки в Україні, який свідчить про об'єктивну необхідність формування відповідних інститутів, які могли б гармонізувати інтереси як держави, так і підприємницьких кіл та громадськості [7].

Також вона наводить переконливі статистичні відомості про збільшення кількості контролюючих органів та їх тотальний контроль над підприємцями, який ніяк не позначився на позитивній зміні показників поліпшення прав споживачів.

Ії докази про наявність гострих організаційно-правових проблем практичного характеру свідчать про необхідність вироблення механізмів, здатних більш якісно виконувати регулювання відносин господарюючих суб'єктів. Серед них, вважаємо, важливим є забезпечення самоконтролю своєї діяльності самими підприємцями.

Водночас при значних перевагах (зниження державних витрат, професійний контроль над якістю послуг, підвищення відповідальності учасників ринку за свої дії, більш дієві механізми зворотного зв'язку) системи саморегулювання властиві й істотні ризики, а саме: перетворення їх в альтернативний центр корупції, непрофесіоналізм учасників і непрофесіоналізм контролю, безвідповідальність, відсутність реального контролю, конфлікт інтересів [7].

Початковий етап інституціоналізації суспільних відносин, які складають лише частину відносин самоконтролю у сфері господарювання, було розпочато в Україні із прийняттям ГК України та галузевих законодавчих актів: «Про цінні папери та фондовий ринок», «Про фінансові послуги та державне регулювання ринку фінансових послуг», «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність» і деяких інших. Наступний етап наближається у зв'язку з обговоренням на офіційному рівні двох законопроектів про саморегулювальні організації. Намір закріпити вагомий частину вимог до самоконтролю у сфері господарювання, а саме вимог до здійснення контролю за діяльністю підприємців з боку саморегулювальних організацій, є схвальним, тому що здатний законодавчо забезпечити самоконтроль у сфері господарювання внаслідок набування власником майна властивостей суб'єкта організаційно-господарських повноважень.

Висновки. Аналіз основних підходів до спроби опосередкування відносин самоконтролю підприємств дозволив вивірити логічну можливість та практичну необхід-

ність нормативного закріплення субінституту самоконтролю у сфері господарювання, складовою частиною якого вони є, на теоретичних засадах, що розроблені О.М. Вінник, В.П. Віхровим, Д.В. Задихайлом, І.М. Кравець, В.К. Мамутовим, О.П. Подцерковним, В.С. Щербиною та іншими українськими вченими, при вивченні ними ключових проблем і питань, що співпадають із зазначеною проблематикою.

Субінститут самоконтролю у сфері господарювання – це впорядкована сукупність юридичних норм, що міститься в межах інституту організаційно-господарських зобов'язань. Прийняття уніфікованого нормативно-правового акта, який би унормував особливості самоконтролю підприємств, є недоцільним.

Оптимальною формою вираження інституціоналізації суспільних відносин самоконтролю у сфері господарювання є опосередкування цих відносин:

– відповідними господарсько-правовими нормами щодо предмета самоконтролю та вимог до суб'єктів самоконтролю підприємства (за способом опосередкування це – закріплення предмета самоконтролю та вимог у ГК України);

– відповідними нормами окремого закону стосовно вимог до суб'єкта та предмета контролю саморегулювальних організацій);

– локальними нормативно-правовими актами стосовно операційно-процедурної діяльності суб'єктів самоконтролю та правозастосувальної діяльності (за способом опосередкування це – прийняття правил і

норм, які відповідають чинному законодавству).

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кравець І.М. Правове становище суб'єктів організаційно-господарських повноважень : [монографія] / Кравець І.М. – К. : Юрінком Інтер, 2010. – 240 с.
2. Задихайло Д.В. Право на підприємницьку діяльність у системі відносин правового господарського порядку / Д.В. Задихайло // Вісник Академії правових наук України. – 2011. – № 2(65). – С. 112–122.
3. Орлова О.С. Правове регулювання бухгалтерського обліку та фінансової звітності суб'єктів господарювання : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. Наук : спец. 12.00.04 «господарське право; господарсько-процесуальне право» / О.С. Орлова. – Київ, 2013. – 18 с.
4. Boddewyn, J.J. Advertising Self-Regulation: Private Government and Agent of Public Policy // Journal of Public Policy and Marketing. – 1985. – № 4. – P. 129–130.
5. Подцерковний О.П. Грошові зобов'язання учасників господарських відносин : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктор юр. Наук : спец. 12.00.04 «господарське право; господарсько-процесуальне право» / О.П. Подцерковний. – Донецьк, 2007. – 28 с.
6. Кравець І.М. Види господарських систем / І.М. Кравець // Діалектика публічних і приватних інтересів у державному регулюванні економіки : Зб. матеріалів «Круглого столу» «Діалектика публічних і приватних інтересів у державному регулюванні економіки», м. Київ, 8 листопада 2013 р. / І.М. Кравець ; під ред. В.С. Щербини, Т.В. Боднара та ін. – К. : НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф.Г. Бурчака НАПрН України, 2013. – С. 108–111.
7. Глаз К. Саморегулювання і інститут саморегулювальних організацій в Україні. – 2013. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrstrategy.com/uk/analitika/item/55-55-.ht>.